

STOCKHOLM RESEARCH REPORTS IN DEMOGRAPHY

No. 54

FAKTORER
SOM PÅVERKAR TVÅBARNSMÖDRARNAS PLANER
PÅ VIDARE BARNAFÖDANDE

av
Britta Hoem

Stockholms universitet
Demografiska avdelningen
S-106 91 STOCKHOLM

ISBN 91-7820-041-5

ISSN 0281-8728

Januari 1989

Sammandrag. Nästan hälften av tvåbarnsmödrarna i den svenska fruktsamhetsundersökningen från 1981 uppgav vid intervjun att de inte var säkra på om de skulle skaffa ett tredje barn eller ej. Störst betydelse för inställningen hade kvinnans egen liksom barnens ålder. Detta är inte överraskande; dessa faktorer visar var i familjebildningsprocessen kvinnan befinner sig.

De med den längsta utbildningstiden var överraskande nog oftast mest positivt inställda till fler barn, när vi kontrollerar för andra faktorer, och för dessa kvinnor liksom för dem med en utbildning på mellannivå tycks intentionerna inte vara påverkade av deras aktuella sysselsättning. Bland kvinnor med den kortaste utbildningstiden var det däremot dubbelt så vanligt att de hemarbetande "önskade sig" fler barn som de förvärvsarbetande.

Vi har funnit en relativt god överensstämmelse mellan å ena sidan de faktorer som påverkat inställningen till det tredje barnet bland respondenter som var tvåbarnsmödrar våren 1981, och å andra sidan de faktorer som fick tvåbarnsmödrar att förverkliga sina planer och föda ytterligare ett barn innan intervjun.

<u>Innehållsförteckning</u>	Sida
1. Inledning	4
2. Frågans formulering och svarsalternativen	6
3. Bakgrundsfaktorer i analysen	7
4. Använd metod	9
5. Resultat. Samtliga tvåbarnsmödrar	
5.1 Modell med endast huvudfaktorer	10
5.2 Modeller med interaktioner	11
6. Resultat. Endast kvinnor som lever kvar i par- förhållandet som andra barnet föddes inom	
6.1 Inledning	12
6.2 Betydelsen av rent demografiska faktorer	13
6.3 Betydelsen av kvinnans utbildningsnivå och aktuella sysselsättning	13
7. Avslutande diskussion	15

1. Inledning

I de flesta fruktsamhetsundersökningar ställer man frågor om hur många barn som respondenterna (vanligtvis kvinnorna) räknar med att de ska få. Ofta finner man att dessa förväntningar, om de förverkligades, skulle medföra en framtida fruktsamhetsnivå som klart överstiger det som en realistisk bedömning av utvecklingen ger. Erfarenheten visar att kvinnorna, och då speciellt de yngre, ofta tenderar att överskatta sitt framtida barnafödande. Det är nästan inga unga personer som tror att de ska gå barnlösa genom livet eller bara få ett barn, och trots att tvåbarnsnormen ofta framgår klart ur svaren är det vanligt att många kvinnor säger att de planerar både tre och fyra barn.

I den norska fruktsamhetsundersökningen från 1977 tillfrågades kvinnorna om de trodde att de skulle föda fler barn. Fem år senare jämfördes deras planer med deras faktiska barnafödande¹. Det visade sig att de som inte hade räknat med att föda fler barn, i mycket stor utsträckning heller inte hade gjort det. Hela 97 pct av dem hade inte fött något barn, vilket ju visar på en fantastiskt god överensstämmelse mellan planer och senare beteende. Betydligt sämre blev dock utfallet för dem som sagt att de räknade med att få fler barn. Bara hälften av dessa kvinnor hade också fött ett barn. Den andra hälften av de tillfrågade kvinnorna hade alltså ändrat mening eller ännu inte velat eller lyckats förverkliga sina intentioner.

Resultat av liknande karaktär har erhållits i amerikanska uppföljningsundersökningar. (Se t.ex. Westoff and Ryder, 1977², samt Rindfuss, Morgan and Swicegood, 1988³, och deras

¹ För redovisning av resultatet av denna registeruppföljning se: T. Noack, och L. Østby (1985). *Fertility expectations: a short cut or dead-end in predicting fertility?* Scandinavian Population Studies No 7. Helsinki, 1985.

² C. Westoff och N. Ryder (1977). *The predictive validity of reproductive intentions.* Demography 14(4),

³ Rindfuss, Morgan och Swicegood (1988). *First Births in America*, University of California Press, Chapter 9.

referenser.) Kvinnor som svarar att de räknar med att få fler barn, reviderar ofta sina planer, medan de som inte räknar med att föda fler barn mycket sällan ändrar uppfattning⁴.

Westoff och Ryder (1977) menar att detta tyder på att det finns en allmän tendens till att kvinnorna så att säga håller möjligheten för ännu ett barn öppen ända tills de har fattat ett definitivt beslut om att de inte vill ha fler barn. Kanske detta också delvis kan vara en förklaring till varför så många av våra respondenter uttrycker en osäkerhet när det gäller deras intentioner om framtida barnafödande. Som vi ska återkomma till var nästan hälften av tvåbarnsmödrarna i den svenska fruktsamhetsundersökningen från 1981 osäkra när det gällde om de trodde att de skulle föda också ett tredje barn, och de valde svarsalternativ som "kanske" och "troligen inte" i stället för ett bestämt "ja" eller "nej" när de tillfrågades om sina framtida barnplaner.⁵ Det finns dock ingen senare uppföljning av svaren, så vi vet inte hur bra svenska kvinnor är på att förutsäga sitt barnafödande.

Trots de genomgående ganska pessimistiska utsagorna om hur väl kvinnor vanligtvis kan förutsäga sitt barnafödande har jag valt att analysera de svar som tvåbarnsmödrarna gav.⁶ Syftet med den här analysen är att jämföra inställningen till fler barn hos olika grupper av tvåbarnsmödrar snarare än att diskutera utsagornas prediktionsvärde. Det är flera orsaker till att jag har valt att se på just tvåbarnsmödrarnas planer.

⁴ Westoff och Ryder har i en uppföljningsundersökning från 1970-talets förra hälft (jfr fotnot 2) funnit att av de som hade sagt att de planerade att föda ett barn, men inte hade gjort det, hade 70 pct ändrat uppfattning och ville inte längre ha fler barn, 23 pct hade misslyckats med att bli gravida och de resterande 7 pct rapporterade att de ville vänta med att få barn. Tre av fyra kvinnor som mot sina tidigare planer hade fött ett barn, rapporterade att barnet kom oplanerat.

⁵ Det verkar som om kvinnorna hellre svarar "troligen inte" än ett bestämt nej även om de nog inte har några direkta tankar om att skaffa fler barn, i alla fall så länge som de inte uppnått en "tillräckligt" hög ålder.

⁶ Frågan om kvinnornas planer om framtida barnafödande har tidigare analyserats av Ulla Nordenstam och resultaten har redovisats i "Ha barn - men hur många?" Statistics Sweden, Stockholm. Information i Prognosfrågor 1984:4.

Jag tror att det för många egentligen först är efter de två första barnen som det verkliga valet kommer. Tvåbarnsnormen är stark i vårt land, och de flesta kvinnor som lever inom ett parförhållande skaffar förr eller senare två barn. Dessutom har jag velat jämföra dessa svar, som för alla har varit helt oförpliktigande och för många kanske rent av önsketänkande, med det som vi vet om tredjebarnsfruktsamheten från tidigare rapporter.⁷ Jag vill undersöka vilka egenskaper hos kvinnan (och hennes familj) det är som har påverkat henne till att vara positivt inställd till att få fler barn, och om dessa överensstämmer med dem som har haft positiv betydelse för den realiserade tredjebarnsfruktsamheten fram till intervju-tidpunkten.

2. Frågans formulering och svarsalternativen

Alla kvinnor fick följande fråga:

"Tror du att du kommer att skaffa (fler) barn någon gång i framtiden - egna eller adoptivbarn?"

De fasta svarsalternativen var: "ja", "kanske", "troligen inte", "absolut inte" och "vill ej svara".

I tabell 1 redovisas några enkla sammanställningar av tvåbarnsmödrarnas svar på frågan. Som framgår ur tabellen var det mycket få kvinnor som inte ville svara (10 av de i allt 1165 tvåbarnsmödrarna), men samtidigt också många som var osäkra i sina svar (totalt 552 kvinnor). I flera grupper har över hälften av kvinnorna valt att svara "kanske" eller "troligen inte". Det gäller t.ex. både för kvinnor som var i

⁷ Dessa analyser har publicerats i:
 Hoem, Britta (1986). Tredjebarnsfödslar bland svenska kvinnor födda 1936-50. Stockholm Research Reports in Demography, No. 30.
 Hoem, Britta (1987). Sysselsättningshistoriens betydelse för tvåbarnsmödrars fortsatta barnafödande bland svenska kvinnor födda 1936-50. Stockholm Research Reports in Demography, No. 32.
 Hoem, Britta and Jan M. Hoem (1987). The impact of female employment on second and third births in modern Sweden. Stockholm Research Reports in Demography, No. 36.

25 till 29 års ålder och för dem som var 30-34 år vid intervjun, för hemarbetande kvinnor, för kvinnor som hade den högsta utbildningsnivån och för dem som hade minst ett förskolebarn. Av samtliga tvåbarnsmödrar svarade 15 procent "kanske" och hela 32 procent "troligen inte". Nästan hälften av tvåbarnsmödrarna har alltså inte velat ge ett entydigt svar på om de räknade med att skaffa fler barn eller ej. Detta är en överraskande hög andel. Att unga kvinnor som inte har någon som helst erfarenhet av föräldraskap kan vara osäkra på om de vill ha två, tre eller fyra barn under de kanske 15 till 20 fruktsamma år de har framför sig är lätt att förstå, men att t.ex. 40 pct av de tvåbarnsmödrar som inte längre har något barn under skolåldern, inte är säkra på hur det blir med det tredje barnet, är mer förvånansvärt. Som framgår ur tabell 1 räknar nog de flesta av dem i praktiken inte med att få fler barn. En överväldigande majoritet (82 pct) av de tveksamma har svarat "troligen inte", vilket nog är så nära ett "nej" som man kan komma, utan att kvinnorna för den skull definitivt har behövt att ta avstånd från framtida barnafödande för egen del.

Grupper med de högsta andelarna osäkra var samtidigt oftast de som hade den högsta andelen som svarade att de bestämt trodde att de skulle skaffa ett tredje barn. Andelen odelat positiva överstiger dock sällan 20 pct. Det var betydligt fler som sade sig vara säkra på att de inte ville ha fler barn. Mer än hälften av dem som var minst 35 år vid intervjun liksom av dem som inte längre hade något barn under skolåldern uppgav att de inte planerade ett tredje barn.

Jag har i analysen klassificerat de 302 tvåbarnsmödrarna som svarat "ja" eller "kanske" som en ja-grupp, och de 853 som svarat "troligen inte" eller "absolut inte" som en nej-grupp, medan de 10 som inte svarat på frågan fått utgå ur analysen.

3. Bakgrundsfaktorer i analysen

Det finns många olika faktorer knutna till tvåbarnsmamman och hennes familj, som kan tänkas påverka kvinnans inställning till att vilja ha också ett tredje barn. Vi såg tidigare i tabell 1 att kvinnans egen ålder, liksom det yngsta barnets

ålder, såg ut att ha stor betydelse för kvinnans inställning till att få fler barn.

De faktorer som jag har valt att ha med i den här analysen av tvåbarnsmödrarnas vidare barnplaner är följande:

1. Kvinnans födelseår, eller ekvivalent hennes ålder vid intervjun. Jag har koncentrerat mig om fruktsamhetsundersökningens tre mittersta kohorter, dvs kvinnor som var födda 1941-56 och som alltså var i 25 till 39 års ålder vid intervjun.
2. Det yngsta barnets ålder: yngre än tre, tre t.o.m. sex år, samt minst sju år.
3. Avståndet mellan det första och det andra barnet: fyra år eller mer, eller kortare avstånd.
4. Kvinnans civilstånd vid intervjun. Jag har skilt på a) de som var ensamstående, b) de som levde kvar inom det parförhållande som det andra barnet föddes inom, och c) de som hade ingått ett nytt parförhållande efter andra barnets födelse.
5. Kvinnans sysselsättning vid intervjun: heltids resp. deltids förvärvsarbete (inkl. studerande) samt hemarbetande.
6. Kvinnans utbildningsnivå: låg, mellan eller hög.

Det finns många andra faktorer som det också hade varit intressant att ha med i en sådan här analys. Vi har t. ex. uppgifter om familjens ekonomiska situation, deras bostadsförhållanden, könen på de barn som kvinnan redan hade fött, och för de kvinnor som levde inom ett parförhållande också mannens ålder, hans utbildning och sysselsättning, för att bara nämna några bestämningsfaktorer som förmodligen är viktiga. Som alltid måste man dock göra ett val, och jag har främst koncentrerat mig om de faktorer som vi tidigare har diskuterat i samband med analyser av tredjebarnsfruktsamheten. Därmed möjliggörs en jämförelse mellan faktorer som påverkat tvåbarnsmödrarnas planer om ett tredje barn och de som har påverkat tredjebarnsfruktsamheten.

4. Använd metod

I den här analysen har jag tillämpat logistisk regression. Denna metod används ofta när man vill undersöka flera bakgrundsfaktorerers (oberoende variablers) simultana påverkan på en viss binomisk händelse (beroende variabel), i detta tillfälle huruvida en tvåbarnsmor tror resp. ej tror att hon kommer att föda också ett tredje barn.

Låt oss anta att vi har i tre bakgrundsfaktorer, A, B, och C med nivåer som anges med indexen i, j, respektive k. Den logistiska regressionsmodellen som ger oss log-oddsen för att en händelse R ska ha värdet 1 snarare än 2 kan då till exempel skrivas som:

$$w_{ijk} = 0.5 \ln(p_{1.ijk}^{R.ABC} / p_{2.ijk}^{R.ABC}) =$$

$$T + A_i + B_j + C_k + (BC)_{jk},$$

med $\sum A_i = \sum B_j = \sum C_k = \sum_j (BC)_{jk} = \sum_k (BC)_{jk} = 0$. Här är T interceptet och $(BC)_{jk}$ är ett samspel (en interaktion) mellan de båda faktorerna B och C. (Faktoren 0.5 före logaritmen används i LOGLIN,^a som är det programmet jag har använt.)

När vi skattat parametrarna i modellen ovan kan vi också beräkna skattningar för sannolikheterna

$$p_{1.ijk}^{R.ABC} \text{ och } p_{2.ijk}^{R.ABC} = 1 - p_{1.ijk}^{R.ABC}.$$

Den första av dem erhålls från formeln

$$p_{1.ijk}^{R.ABC} = 1/[1 + \exp(-2w_{ijk})].$$

^a Olivier, D.J. and R.K. Neff (1976). LOGLIN 1.0 User's Guide; with later updates. Harvard University Public Health Science Computing Facility.

5. Resultat. Samtliga tvåbarnsmödrar

5.1. Modell med endast huvudeffekter.

Resultaten av en modell Anpassning med alla sex regressorerna, redovisade i avsnitt 3, men utan några interaktioner, finns i tabell 2. Ur tabellen kan vi få fram huvuddragen av de olika faktorernas betydelse. Dessa kan naturligtvis senare delvis modifieras om en eller flera interaktioner visar sig signifikant förbättra modellen Anpassningen, men låt oss i alla fall starta med att se på huvudtendenserna i resultaten.

Givet samma värden på de övriga faktorerna ser vi t.ex. att ju äldre kvinnorna var vid intervjun, desto färre var det som trodde att de skulle skaffa sig fler barn. Detta är ju precis vad man kan vänta sig. I tillägg till kvinnans egen ålder har också åldrarna på de två barn som kvinnan redan har, betydelse för fruktsamhetsintentionerna. Ju yngre de båda barnen var, desto troligare var det att kvinnan ville ha ytterligare ett barn. Också detta är ett väntat resultat. Kvinnorna koncentrerar barnafödandet till en relativt kort tidsperiod i sina liv. "Sladdbarn" är inte så vanliga att de fick genomslagskraft i denna modell i alla fall.

Nästa demografiska variabel är kvinnans civilstånd. Tabell 2 visar att de som lever kvar inom det parförhållandet som det andra barnet föddes inom, i minst utsträckning tror att de kommer att skaffa fler barn, t.o.m. mindre än de som lever som ensamstående föräldrar. En förklaring till detta överraskande resultat är kanske att de ensamstående kan tänka sig att få ytterligare barn om de skulle ingå ett nytt parförhållande. Det är nog ganska osannolikt att i alla fall många av dem planerar att få sitt tredje barn och sedan fortsätta att vara ensamstående. Att de som ingått ett nytt parförhållande sedan andra nedkomsten oftare är positiva till vidare barnafödande hänger antagligen samman med att de också vill ha ett barn tillsammans med sin nya partner. Som vi definierat civilståndsvariabeln har de ännu inte fått barn i det nya parförhållandet (jfr avsnitt 3).

Kvinnans aktuella sysselsättning är den faktor som ser ut att ha haft minst betydelse för de framtida barnplanerna.

(Skillnaden mellan det högsta och lägsta parametervärdet är klart minst.) De som var hemarbetande vid intervjun ser dock ut att vara något mer inställda än andra jämförbara kvinnor på att få ytterligare ett barn.

Tvärt emot vad man kanske föreställer sig är det tvåbarnsmödrarna med den högsta utbildningsnivån som har den mest positiva inställningen till att få fler barn. Detta förklaras inte som man kanske kunde tro av att de ju ofta startar barnafödandet senare än kvinnor med en kortare utbildning och därför i större utsträckning är mitt uppe i sitt barnafödande och har yngre barn än de kvinnor som har en lägre utbildning. Det är viktigt att komma ihåg att vi kontrollerar för (konstanthåller) de övriga variablerna genom att använda en regressionsmodell. Vi har tidigare fått och diskuterat motsvarande resultat när vi undersökte tredjebarnsfödslarna, där kvinnor med längst utbildningstid också hade högst tredjebarnsfrukt-samhet (Hoem och Hoem⁹, 1987).

5.2. Modeller med interaktioner

Nästa steg är att se om några interaktioner signifikant förbättrar modellenpassningen. Vi har femton möjliga parvisa interaktioner bland de sex bakgrundsfaktorerna, och i tabell 3 ges en sammanställning av respektive interaktions signifikansnivå jämfört med modellen utan någon interaktion i tabell 2.

Fem av de femton möjliga interaktionerna gav en signifikant bättre modellenpassning på 5 procents nivå¹⁰, och i fyra av dem ingår bakgrundsfaktorn civilstånd. Detta tyder klart på att de som inte längre lever samman med det andra barnets far, har haft en annorlunda struktur i sitt beteende än de som lever kvar inom samma parförhållande. Som nämnts är huvudtendensen att de oftare svarade att de var positivt in-

⁹ Jfr fotnot 7.

¹⁰ Eftersom jag gör så många simultana signifikanstest vore det kanske lämpligare att välja en något lägre signifikansnivå, vilket skulle betyda att endast 3 eller 4 av interaktionerna vore att betrakta som signifikanta i detta tillfälle. Samtidigt tycker jag dock att den substansiella innebörden av interaktionerna också måste beaktas, vilket delvis minskar behovet av att fastställa en helt fix signifikansnivå.

ställda till att gå vidare och också få ett tredje barn¹¹. För att begränsa omfånget av analysen får vi vara nöjda med denna kunskap. I fortsättningen analyserar vi endast dem som vid intervjun rapporterade att de fortfarande bodde samman med det andra barnets far. Dessa utgjorde den stora majoriteten (89 procent).

6. Resultat. Endast kvinnor som lever kvar i parförhållandet som andra barnet föddes inom.

6.1. Inledning

När vi begränsar analysen till de kvinnor som levde kvar i det parförhållande som det andra barnet föddes inom, utgår naturligtvis faktorn civilstånd ur analysen och vi har endast fem oberoende variabler, nämligen kvinnans ålder, yngsta barnets ålder och åldersskillnaden mellan hennes två barn, samt kvinnans sysselsättning och utbildningsnivå. Resultatet av en modellanpassning utan interaktioner redovisas i tabell 4. Denna modell visar naturligtvis samma huvudtendenser som modellen i tabell 2.

Som framgår ur tabell 5 var det endast en av de tio möjliga parvisa interaktionerna som gav en signifikant bättre modellanpassning, nämligen den mellan kvinnans uppnådda utbildningsnivå och hennes sysselsättning vid intervjun. Vi återkommer till den substansiella innebörden av denna interaktion i avsnitt 6.3. Först ska vi diskutera betydelsen av de rent demografiska faktorerna i modellen.

¹¹ För att få en viss uppfattning om skillnaderna i andelen som kunde föreställa sig att få ytterligare ett barn de olika civilståndsgrupperna emellan, beräknade jag andelarna enligt modellen med bara huvudfaktorer (tabell 2). Som värden på de övriga fem faktorerna valde jag deltidssamarbetande tvåbarnsmödrar, som var 30-34 år gamla och som hade en utbildning på mellannivå. Deras yngsta barn skulle vara 3-6 år och barnen skulle vara födda med högst fyra års mellanrum. Resultatet blev att hälften av de ensamstående, 69 procent av de som levde inom ett nytt, ännu barnlöst parförhållande, och endast 24 procent av dem som levde kvar i samma parförhållande kunde tänka sig att få ytterligare minst ett barn.

6.2. Betydelsen av rent demografiska faktorer.

I tabell 6 redovisas de beräknade andelarna tvåbarnsmödrar som rapporterat att de var positiva till att skaffa minst ett barn till efter kvinnans egen och de båda barnens åldrar. Andelarna är framräknade utifrån modellen med en signifikant interaktion mellan kvinnans sysselsättning och utbildningsnivå vid intervjun (jfr tabell 7).¹² Bland de faktorer vi har med i analysen, har kvinnans uppnådda ålder, inte oväntat, haft störst betydelse för hennes inställning till att också skaffa ett tredje barn. Endast 12 pct av tvåbarnsmödrarna i 35 till 39 års ålder med det yngsta barnet i tre till sex års ålder och med det äldsta högst fyra år äldre var inte avvisande till tanken på ännu ett barn. Bland kvinnor som var i genomsnitt 10 år yngre, men som hade samma ålderssammansättning på sina båda barn, kunde däremot över hälften tänka sig fler barn, mot var fjärde kvinna i 30 till 34 års ålder.

Som väntat sjunker andelen som är positiva till ett tredje barn när yngsta barnets ålder stiger. Mer än fyra år mellan de båda första barnen betyder också lägre andelar. Med den gruppering jag har valt för dessa båda faktorer ser det ut att vara en något större effekt av yngsta barnets ålder än av avståndet mellan barnen. Ett yngre andra barn betyder att kvinnan förlänger perioden med småbarn ytterligare om hon får ett tredje barn, medan hon däremot snarare ska påbörja en ny småbarnsperiod, om hennes båda barn nått skolåldern. Det senare tycks ha varit mindre lockande för dessa tvåbarnsmödrar.

6.3. Betydelsen av kvinnans utbildningsnivå och aktuella sysselsättning.

I diskussioner om orsakerna till fruktsamhetsnedgången sedan mitten av 1960-talet har vi blivit vana vid att söka förklaringarna bland sociala och ekonomiska faktorer. Kvinnornas ökade utbildningsnivå, deras fastare anknytning till arbetsmarknaden, faktorer tillknutna barnfamiljernas ekonomiska situation och övriga levnadsförhållanden är välkända inslag i den debatten. När det gäller tvåbarnsmödrarnas önskingar om ytterligare barn ser dock både kvinnornas syssel-

¹² Beräkningarna avser kvinnor som arbetade deltid och hade en utbildning på mellannivå.

sättning och utbildning ut att ha en relativt underordnad betydelse. Som vi tidigare nämnde har hemarbetande kvinnor något oftare tankar på ett tredje barn, liksom, överraskande nog, de som har den längsta utbildningstiden.

Som framgick ur tabell 5 var emellertid betydelsen av kvinnans aktuella sysselsättning olika för skilda utbildningsgrupper. (Interaktionen mellan kvinnans sysselsättning och utbildningsnivå gav en signifikant bättre modellenpassning.) I tabell 7 redovisas modellen med den signifikanta interaktionen. Interaktionen visar att det främst var för de förvärvsarbetande kvinnorna som andelen som kunde tänka sig ett tredje barn ökade med utbildningsnivån. Men det är dock svårt att inse hur stark effekten är utifrån koefficienterna i tabellen. För att förstå det måste man räkna fram de skattade sannolikheterna för de enskilda grupperna enligt modellen och sedan jämföra dem. I tabell 8 redovisas andelen tvåbarnsmödrar som inte är avvisande till tanken på att skaffa ytterligare ett barn. Beräkningarna avser tvåbarnsmödrar som var i 30 till 34 års ålder vid intervjun och som hade ett barn i tre till sex års ålder och inte mer än fyra år åldersskillnad mellan de två första barnen, vilket kan vara en passande normalgrupp.

Vi ser först att sannolikheten för att tvåbarnsmödrarna är positivt inställda till ett tredje barn klart ökar med utbildningsnivån för de förvärvsarbetande, antingen de arbetar heltid eller deltid. Det var mer än dubbelt så vanligt att en förvärvsarbetande tvåbarnsmor med hög utbildning kunde tänka sig fler barn än en med den lägsta utbildningsnivån. För de hemarbetande är däremot skillnaden mellan de olika utbildningsgrupperna mindre och tendensen snarare den motsatta. De hemarbetande med lägst utbildning var oftast mest positiva till tanken på att skaffa fler barn.

Vi kan emellertid också läsa tabellen på ett annat sätt, och se vad den aktuella sysselsättningen betyder för de olika utbildningsgrupperna. Den aktuella sysselsättningen tycks just inte ha påverkat planerna för kvinnor som har en utbildning på mellan och hög nivå. För att testa om den aktuella sysselsättningen över huvud taget hade någon betydelse för dessa kvinnor, anpassade jag en modell till endast dessa två utbildningsgrupper. Det visade sig som väntat att interaktionen mel-

lan kvinnans utbildningsnivå och hennes aktuella sysselsättning inte längre var signifikant ($p=0.66$), och att det t.o.m. var möjligt att utesluta sysselsättningsfaktorn ur modellen utan att signifikant försämma modellanpassningen (också här är $p=0.66$). Detta betyder alltså att kvinnans aktuella sysselsättning inte väsentligt påverkade planerna om vidare barnafödande för kvinnor med en utbildning på mellan och hög nivå.

För dem som hade den lägsta utbildningsnivån, var sysselsättningen däremot betydelsefull och de hemarbetande var dubbelt så ofta positiva till tanken på att få ett tredje barn som de förvärvsarbetande ungefär som i tabell 8. För denna grupp kvinnor är ett förvärvsarbete uppenbart i högre utsträckning en signal om att de inte planerar fler barn än det är för dem som hade en något längre utbildningstid. Detta understryks bl.a. av att det var vanligast att tvåbarnsmödrar med den kortaste utbildningstiden var hemarbetande. Av de lågutbildade tvåbarnsmödrarna vars yngsta barn var tre till sex år gammalt, var 45 procent hemarbetande, jämfört med 26 procent bland motsvarande grupp med en utbildning på mellannivå och endast 11 procent av dem med den högsta utbildningsnivån. Att förvärvsarbeta tycks vara något mindre självklart för de lågutbildade och därmed kanske något mer ett utslag av ett medvetet val, som bl.a. tycks styrt av deras barnplaner.

7. Avslutande diskussion

Nästan hälften av tvåbarnsmödrarna i den svenska frukt-samhetsundersökningen uppgav vid intervjun (våren 1981) att de inte var säkra på om de tänkte skaffa ytterligare ett barn eller inte. Detta är en överraskande hög andel, och man kan fråga sig vad denna osäkerhet egentligen avspeglar. Kan man tänka sig att dessa kvinnor genom olika åtgärder skulle kunna påverkas till att också få det tredje barnet, eller är den rapporterade osäkerheten bara ett uttryck för att kvinnorna så att säga håller möjligheten öppen tills de har fattat ett definitivt beslut om att inte föda fler barn, ett beslut som till slut kanske ofta kommer naturligt med ålderns hjälp?

Vi har i den här analysen bl.a. bekräftat att ju äldre tvåbarnsmödrarna var vid intervjun, desto mindre inställda var

de på att skaffa också ett tredje barn. Samtidigt minskade viljan klart med stigande ålder på de barn familjen redan hade. Detta är mer eller mindre självklara resultat. Dessa demografiska åldersfaktorer tjänar som signaler om var i familjebildningsprocessen som kvinnan befinner sig, och det har naturligtvis stor betydelse för hennes framtida barnplaner. Intressant nog är de demografiska faktorernas betydelse klart större än vad både kvinnans utbildning och hennes sysselsättning är. Resultaten är också helt i överensstämmelse med de vi tidigare fått i våra analyser av tredjebarnsfruktsamheten (jfr fotnot 7). Också i de analyserna var de rent demografiska faktorerna de klart mest betydelsefulla. I det sammanhanget var avståndet mellan de två första barnen och kvinnans ålder när hon påbörjade barnafödandet de två faktorer som hade störst betydelse för benägenheten att få det tredje barnet. Vanligast var det att kvinnorna fick det tredje barnet två till fyra år efter det andra; därefter sjönk tredjebarnsintensiteterna kraftigt, något som visar betydelsen av det yngsta barnets ålder.

Liksom i analysen av tredjebarnsfödslarna fann vi också nu, när vi såg till de framtida barnplanerna, att det var tvåbarnsmödrarna med den högsta utbildningsnivån som var mest positiva till tanken på ett tredje barn. Detta går emot de flesta gängse teorier och resultat om hur utbildningen påverkar fruktsamheten. Majoriteten av dessa högutbildade kvinnor har haft en mer eller mindre kontinuerlig arbetsmarknadsanknytning sedan de avslutade sina studier, något som inte tycks ha stått i konflikt med önskan om att bli trebarnsförälder.

Något annorlunda ser det ut att vara för kvinnorna med den kortaste utbildningstiden. De uppvisar ett mönster mer i stil med "vad man kunde vänta sig", och den aktuella sysselsättningen är klart associerad med planerna om vidare barnafödande. De som var hemarbetande (vilket ganska många av dem var vid intervjun 1981), var mycket mer positivt inställda till att få ett tredje barn än de som var förvärvsarbetande. Detta mönster kom inte fram i våra analyser av tredjebarnsfruktsamheten. Då fann vi i stället att det just inte varit några skillnader i benägenheten att få ett tredje barn mellan de som hade förvärvsarbetat helt sedan de fick sitt första barn och

de som hade varit hemarbetande mest hela tiden. Det mönstret gällde där för alla utbildningsgrupper. Vi fann samtidigt att tredjebarnsfruktsamheten hade sjunkit speciellt kraftigt bland de hemarbetande.

Aven om vi således har funnit vissa skillnader i de faktorer som påverkar tvåbarnsmödrarnas inställning till att skaffa ett tredje barn och de faktorer som tidigare visat sig betydelsefulla för att faktiskt få ett tredje barn, är huvudintrycket ett av god överensstämmelse.

Tabell 1. Tvåbarnsmödrarnas barnplaner efter egen ålder, sysselsättning, utbildning, samt yngsta barnets ålder.

Absoluta tal och procentuell fördelning (inom parentes).

Kvinnans ålder (år)	Fler barn?		Troligen inte	Nej	Ej svar	Totalt
	Ja	Kanske				
25-29	79 (28)	78 (28)	76 (27)	49 (17)	2 (1)	284 (100)
30-34	38 (8)	71 (16)	169 (37)	172 (38)	7 (1)	457 (100)
35-39	11 (3)	25 (6)	133 (31)	254 (60)	1 (0)	424 (100)

Kvinnans syssels.	Fler barn?		Troligen inte	Nej	Ej svar	Totalt
	Ja	Kanske				
Heltid	21 (8)	35 (13)	80 (29)	133 (49)	4 (1)	273 (100)
Deltid	46 (8)	69 (13)	182 (34)	239 (44)	5 (1)	541 (100)
Hemarb.	61 (17)	70 (20)	116 (33)	103 (29)	1 (0)	351 (100)

Kvinnans utbildn.	Fler barn?		Troligen inte	Nej	Ej svar	Totalt
	Ja	Kanske				
Låg	48 (9)	65 (12)	161 (31)	244 (47)	4 (1)	522 (100)
Mellan	50 (12)	66 (15)	142 (33)	165 (39)	5 (1)	428 (100)
Hög	30 (14)	43 (20)	75 (35)	66 (31)	1 (0)	215 (100)

Yngsta barnets ålder	Fler barn?		Troligen inte	Nej	Ej svar	Totalt
	Ja	Kanske				
0-2 år	69 (23)	74 (25)	88 (29)	65 (22)	4 (1)	300 (100)
3-6 år	40 (11)	65 (17)	132 (35)	136 (36)	5 (1)	378 (100)
7 + år	19 (4)	35 (7)	158 (32)	274 (56)	1 (0)	487 (100)

Tabell 2. Regressionskoefficienter i en logistisk regressionsmodell för sannolikheten att en kvinna med två barn svarar "ja" eller "kanske" på frågan om hon tror att hon kommer att föda fler barn. Endast huvudfaktorer.

<u>Faktor</u>	<u>Nivåer</u>	
Intercept		-.150
Kvinnans ålder	25-29 år	.484
	30-34 år	-.008
	35-39 år	-.476
Andra barnets ålder	0-2 år	.355
	3-6 år	.009
	7+ år	-.364
Avstånd mellan de båda barnen	högst 47 mån.	.198
	minst 48 mån.	-.198
Civilstånd	ensamstående	.060
	i samma par som vid andra nedkomsten	-.529
	i nytt parförhållande	.469
Sysselsättning	förvärvsarb, heltid	-.032
	deltid	-.047
	hemarbetande	.079
Utbildningsnivå	låg	-.071
	mellan	-.062
	hög	.133

Tabell 3. De parvisa interaktionernas signifikansnivå.

Interaktion mellan	Två gånger skilln. i likelihood mot modell utan interaktion	Frihets- grader	p-värde
kohort*civilst.	13.54	4	0.0089
kohort*syssel.	9.48	4	0.05
kohort*utbildn.	1.00	4	0.91
kohort*yngsta	2.06	4	0.72
kohort*avstånd	0.20	2	0.90
civil*syssel.	10.28	4	0.036
civil*utbildn.	12.50	4	0.014
civil*yngsta	13.13	4	0.011
civil*avstånd	0.71	2	0.70
syssel.*utbildn.	7.87	4	0.096
syssel.*yngsta	5.58	4	0.23
syssel.*avstånd	1.57	2	0.46
utbildn.*yngsta	1.34	4	0.85
utbildn.*avstånd	1.40	2	0.50
yngsta*avstånd	1.97	2	0.37

Tabell 4. Regressionskoefficienter i en logistisk regressionsmodell för sannolikheten att en kvinna med två barn svarar "ja" eller "kanske" på frågan om hon tror att hon kommer att föda fler barn. Endast kvinnor som lever kvar i parförhållandet som det andra barnet föddes inom. Endast huvudfaktorer.

Faktor	Nivåer	
Intercept		-.709
Kvinnans ålder	25-29 år	.543
	30-34 år	-.020
	35-39 år	-.523
Andra barnets ålder	0-2 år	.349
	3-6 år	.048
	7+ år	-.397
Avstånd mellan de båda barnen	högst 47 mån.	.202
	minst 48 mån.	-.202
Sysselsättning	förvärvsarb, heltid	-.085
	deltid	-.021
	hemarbetande	.106
Utbildningsnivå	låg	-.121
	mellan	-.038
	hög	.160

Tabell 5. De parvisa interaktionernas signifikansnivå.

Interaktion mellan	Två gånger skilln. i likelihood mot modell utan interaktion	Frihetsgrader	p-värde
kohort*syssel.	6.75	4	0.15
kohort*utbildn.	1.76	4	0.78
kohort*yngsta	3.89	4	0.42
kohort*avstånd	0.19	2	0.91
syssel.*utbildn.	11.22	4	0.024
syssel.*yngsta	0.17	4	1.00
syssel.*avstånd	2.39	2	0.30
utbildn.*yngsta	4.06	4	0.40
utbildn.*avstånd	1.17	2	0.56
yngsta*avstånd	1.78	2	0.41

Tabell 6. Sannolikheten för att en tvåbarnsmor tror att hon (kanske) kommer att skaffa fler barn i framtiden efter egen ålder, yngsta barnets ålder och avståndet mellan barnen.

Avståndet mellan barnen	Yngsta barnets ålder		
	0-2 år	3-6 år	Minst 7 år
<u>Kvinnor i 25 till 29 års ålder</u>			
Mindre än 4 år	0.70	0.54	0.34
Minst 4 år	0.51	0.34	0.18
<u>Kvinnor i 30 till 34 års ålder</u>			
Mindre än 4 år	0.43	0.27	0.14
Minst 4 år	0.25	0.14	0.07
<u>Kvinnor i 35 till 39 års ålder</u>			
Mindre än 4 år	0.21	0.12	0.06
Minst 4 år	0.11	0.05	0.03

Anm. Beräkningarna använder modellen i tabell 7 och avser deltidsarbetande kvinnor med en utbildning på mellannivå.

Tabell 7. Regressionskoefficienter i en logistisk regressionsmodell för sannolikheten att en kvinna med två barn svarar "ja" eller "kanske" på frågan om hon tror att hon kommer att föda fler barn. Endast kvinnor som lever kvar i parförhållandet som det andra barnet föddes inom. Modell med en signifikant interaktion mellan kvinnans sysselsättning och utbildningsnivå.

<u>Faktor</u>	<u>Nivåer</u>	
Intercept		-.730
Kvinnans ålder	25-29 år	.552
	30-34 år	-.020
	35-39 år	-.532
Andra barnets ålder	0-2 år	.374
	3-6 år	.013
	7+ år	-.388
Avstånd mellan de båda barnen	högst 47 mån.	.208
	minst 48 mån.	-.208
Sysselsättning	förvärvsarb, heltid	-.077
	deltid	.007
	hemarbetande	.070
Utbildningsnivå	låg	-.161
	mellan	-.015
	hög	.176
Sysselsättning * utbildning:		
förv, heltid	låg	-.146
	mellan	.034
	hög	.113
förv, deltid	låg	-.129
	mellan	.039
	hög	.090
hemarbetande	låg	.276
	mellan	-.073
	hög	-.203

Tabell 8. Sannolikheten för att en tvåbarnsmor tror att hon (kanske) kommer att skaffa fler barn i framtiden, efter hennes utbildningsnivå och sysselsättning.

Utbildnings- nivå	Sysselsättning		
	Heltid	Deltid	Hemarbetande
Låg	0.14	0.16	0.33
Mellan	0.24	0.27	0.25
Hög	0.35	0.37	0.27

Anm. Beräkningarna använder modellen i tabell 7 och avser kvinnor som var 30-34 år och som hade yngsta barnet i tre till sex års ålder och högst fyra år mellan de två första barnen.

